REFERENCES REGARDING BEHAVIORAL AND COMMUNICATION RULES IN THE WRITINGS OF TRANSYLVANIAN SCHOOL

Ioan Gherghel
Prof. PhD.,Technical University of Cluj-Napoca

Abstract:The urgent need for the national affirmation and the transmission among the Romanians of the knowledge disseminated at European level by the Age of Enlightenment determined an unprecedented activism in the Romanian culture by intellectuals involved in the cultural-national movement of the Transylvanian School. A less known representative of the Enlightenment in Transylvania was the theologian Vasile Gherghel of Ciocotiş, who published in 1819 in Vienna, the work "The Wordly Man", a manual containing rules of communication and behavior in society, as well as arguments about the importance of the cultivation and the promotion of the Romanian language as a condition for the recovery and affirmation of the identity in the inter-cultural dialogue of a multiethnic space, marked by strong cultural-political dominances. The uniqueness of the work is also given by the fact that it is the largest Romanian book with Latin spelling until then and the first work printed by someone from Maramureş.
Behavioral and communication rules translated, edited and interpreted by the author, thought as a step towards rising awareness of the importance of communication and orientation of young Romanians in accordance with the behavioral demands of time, are suggestive and extremely fresh for anyone who is concerned about the desiderata of the most appropriate communications and of personal fulfillment. These are subordinated to a capital virtue that young people must acquire: the correct writing and speaking of the Romanian language, its use before any other.

Keywords: transilvanian school, cultural identity, language cultivation, rules of communication, diserable behaviour.

Preocupați în principal de publicarea lucrărilor care să ateste romanitatea, unitatea și continuitatea istorică precum și latinitatea lingvistică a poporului român, reprezentanții Școlii Ardelene nu au ocolit însă teme de interes relaționate unor nevoi concrete de cunoaștere, instruire și educare, determinate de quasiabsența popularizării ideilor, principiilor și practicilor europene ale timpului în rândul românilor, a căror conectare la cultura și valorile europene a fost sistematic barată prin politicile de excludere națională cunoscute.

Complexitatea și amploarea curentului iluminist transilvănean, varietatea preocupărilor reprezentanților săi, mai proeminenți sau mai puțin cunoscuți, au făcut din Școala Ardeleană mișcarea cultural-națională și politic-identitară a cărei cercetare și valorificare se dovedește a fi încă insuficientă. Scrierile ardelenilor, rezultate dintr-o dorință evidentă de a contribui la luminarea nației, sunt marcate de impulsul puternic al patriotismului netrucat, de curaj și demnitate în dialogul inter-cultural al spațiului de interferențe multietnice în care se manifestă. Indiferent de tematică sau caracter (traduceri, prelucrări sau opere originale), este resimțită din plin nevoia unui bagaj lexical capabil să transmită în limba română a timpului înțelesurile cuprinse în lucrări, motiv ce a obligat la împrumut, imaginație și creativitate, determinând

apariția unui lexic și a unei sintaxe care pendulează între tradiție și influența culturală a limbilor de circulație ale vremii.

Pe aceste coordonate de filiație, ton și tematică se înscrie una din lucrările de excepție ale mișcării culturale ardelene (*Omul de lume/ seu Sontice Regule Cuvientiei, gratiei, mai alesului modu a vietiei, și a adeverateloru blândetie spre întribuintiarea tenerimei Romanesci, Acum Ăntea pe linba Daco-Romanâ tradusu și adausu)* căreia i-a fost acordată o anumită atenție sau alocate perspective de cercetare de către istorici, critici literari și lingviști, niciodată exhaustive, limitările exploratorii fiind însă de înțeles, așa cum nici studiul de față nu ambiționează epuizarea subiectului. Autorul volumului publicat la Viena în anul 1819, este teologul Vasil(i)e Gherghel(i) de Ciocotiș, în ortografie proprie, *Vasilie Gergely de Csokotis,* născut în Baia Mare la 27 februarie 1794 și decedat în Oradea la 9 februarie 1846 (Hossu, 2011, 304) unde a încheiat, în postura de asesor al Scaunului Consistorial al Eparhiei Greco-Catolice de Oradea Mare, o carieră teologică și culturală mult prea scurtă pentru înălțimea și rostul preocupărilor sale. Adausul *"de Ciocotiș"* din compunerea numelui ilustrului cărturar, reprezintă, în mod evident, semnul dorinței acestuia de a duce prin timp și a-i fi recunoscută descendența nobiliară din familia cu același nume. Se cunoaște că principii ardeleni au acordat, în secolele XVI-XVII, titluri nobiliare multor familii românești (*"olah nemes"*) de pe cuprinsul Cetății de Piatră sau Ținutului Chioarului, unde se află și localitatea Ciocotiș, recunoscându-li-se prin acestea faptele de arme și serviciul credincios în slujba apărării Principatului. În rândul familiilor chiorene deținătoare de blazon nobiliar regăsim și familia *Gherghel(i) deCiocotiș*, înnobilată pe seama localității cu același nume; "la 17 septembrie 1667 a fost dăruit cu *nobilitate adevărată și o casă scutită de contribuții,* **Ioan Gherghel(i)** (Grigore) zis "Gherghe" **din Ciocotiș"** (Hossu, 2011, 138).

Vasile Gherghel de Ciocotiș (vom opta în continuare pentru transcrierea numelui în forma sa actuală), și-a început misiunea pastoral-culturală, după absolvirea Teologiei la Viena, în localitatea sătmăreană Andrid, unde a slujit în perioada 1821-1834. Urmare a eforturilor depuse de episcopul Samuil Vulcan, în 1824 parohia Andrid trece împreună cu alte 71 unități bisericești din subordonarea Episcopiei de Muncaci în cea a Episcopiei greco-catolice de Oradea (cf. Câmpean, 2011, 11). Nu excludem activismul lui Vasile Gherghel de Ciocotiș pentru luarea unei asemenea decizii, dacă ținem cont de polemica purtată de acesta în paginile lucrării sus-menționate, cu rutenii, acuzându-i pe învățații lor de defăimarea românilor și a limbii acestora. "Se poate descifra că Vasilie Ghergheli de Ciocotiș nu s-a simțit confortabil sub ascultarea ierarhiei rutene" (Hossu, 2011, 303), un motiv în plus constituindu-l și practica bisericească în limba slavonă pe care bisericile rutene continuau să o mențină și împotriva căreia iluministul român a scris cu multă convingere.

Faptul că unul dintre cele șase vicearhidiaconate ale Episcopiei Oradiei își avea reședința la Andrid este relevant cu privire la poziția onorabilă pe care cărturarul ardelean o deținea în cadrul acesteia (cf. Câmpean, 2011, 12). Așa se explică și faptul că în 1825, preotul Vasile Gherghel de Ciocotiș reușește finalizarea construcției bisericii de zid românești din Andrid, cu hramul "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril", una din primele construcții de acest fel din nord-vestul României, în care se oficiază și astăzi.

Inspirați fiind de atribuirea apartenenței la spațiul maramureșean a teologului Vasile Gherghel, de către Nicolae Iorga, în textul generos pe care i-l dedică în "Istoria literaturii românești", majoritatea autorilor îl consideră pe autorul "*Omului de lume*" ca aparținând acestui areal (Al. Piru, Dumitru Popovici, Șerban Cioculescu ș.a). Trebuie să menționăm că Nicolae Iorga considera Maramureșul întregul ținut aflat la nord de râul Someș. Nu e mai puțin adevărat

că atât locul naşterii lui Vasile Gherghel cât şi cel al originii familiei sale (Baia Mare, respectiv Ciocotiş) se află pe teritoriul actualului judeţ Maramureş.

Revenind la lucrarea în discuţie şi la prima exegeză asupra acesteia, a lui Nicolae Iorga, care a fost până nu demult şi cea mai amplă şi din care s-au inspirat mai mult sau mai puţin studiile altor autori, vom arăta că dincolo de *îndreptarul de comportament şi comunicare* pe care îl propune Vasile Gherghel tinerimii româneşti a începutului de secol XIX, unicitatea lucrării este dată, pe de o parte, de contribuţia personală a acestuia la stabilirea de reguli ortografice ale limbii române, de înălţimea ideilor privind nevoia acută a emanciparii cultural-naţionale într-un spaţiu politic vast şi extrem de eterogen, caracterizat de competiţie şi conflict cultural de natură a ameninţa identitatea popoarelor care îşi întârzie ieşirea la lumina cunoaşterii, iar pe de altă parte, de aspectele, deloc de neglijat, că ”**e singura lucrare tipărită până la 1821 de un maramureşean (...), e cea mai întinsă carte românească apărută până la acea dată cu caractere latine şi singura lucrare de acest fel care să nu fie o gramatică sau o operă scolastică**” (Iorga, 1933, 270, s.n. I.G.). Nu este astfel de mirare că în capitolul alocat *Şcolii de renovaţie a istoricilor ardeleni* din ”Istoria literaturii româneşti”, Iorga îi dedică scriitorului maramureşean cel mai mare număr de pagini, după cele referitoare la Samuil Micu Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, considerând că ”prelucrarea lui Ghergheli de Ciocotiş are atâtea lucruri întipărite de noul spirit al şcolii ardelene, e aşa de impregnată de dânsul, exprimă părerile despre origini cu atâta entuziasm, încât nu i se poate da analiza altundeva mai bine decât aici” (Iorga, 1933, 270).

În ceea ce priveşte capitolele cărţii care privesc normele de conduită şi comunicare pe care tinerii trebuie să le cunoască pentru a se face plăcuţi în societate şi a putea accede în mediile din care îşi pot servi mai bine naţia, acestea sunt prelucrate după o lucrare a profesorului german Gottfried Immanuel Wenzel, şi anume ”*Der Mann von Welt oder Grundsatzen und Regeln des Anstandes der Grazie, der feinen Lebensart und der wahren Hoflichkeit”,* potrivit constatărilor lui Şerban Cioculescu (1973, 46), care îl contrazice astfel pe Al. Piru, acesta considerând în *Literatura română premodernă* (Editura pentruliteratură, 1964*)* că ”izvorul cărţii lui V. Gergely de Csokotis (...) este cartea baronului Adolf Knigge, *Uber den Umgang mit Menschen*” (Cioculescu, 1973, 46). Este de menţionat că Şerban Cioculescu a colaţionat cu multă scrupulozitate cartea lu G.I. Wenzel şi volumul lui Gherghel de Ciocotiş, identificând structura identică a acestora în majoritatea capitolelor. Originalitatea contribuţiei cărturarului român este evidenţiată de abordările personale pe care le are în cadrul fiecărui capitol dar mai cu seamă de ideile, observaţiile şi îndemnurile din capitolul VI, *Cultura limbei şi a graiului, ”*unde se ridică apostoliceşte, să-şi mustre copios şi să-şi îndrepte naţia pe căile cele drepte ale dragostei de limbă şi de ţară” (Cioculescu, 1973, 47). Pe întreg parcursul lucrării transpare de altfel îngrijorarea autorului faţă de o realitate pe care o exprima mai critic şi mai categoric Gheorghe Şincai, anume tendinţa multor nobili români de a-şi abandona limba şi a-şi refuza originea pentru a accede cu mai mare uşurinţă în dregătorii. Deşi nu s-ar părea, spune Şincai, sunt ”mai mulţi neameşi sau boeari de Romîni decît de unguri” (”*Calendariul*”, 1807, p. 92, apud. Iorga, 1933, 234), dar duritatea la adresa românilor era mai evidentă în rândul celor care ”se lăpădase de neamul, legea şi credinţa Romînilor, din carii era prăsiţi, numai ca să-şi poată tăgădui neamul şi să se arate a fi de neamul unguresc” (”Calendariul”, p. 214, apud. Iorga, 1933, 235). Gherghel de Ciocotiş este îngrijorat de dezinteresul pentru menţinerea legăturilor etnice a multor conaţionali şi acuză lipsa preocupării pentru vorbirea limbii române, acestea conducând la abandonarea graduală a însăşi identităţii. Pentru ca românii să progreseze în naţia lor, trebuie ca mai întâi să-şi cultive limba. Aşa cum sunt ”*urgisiţi de părinţeştile bunele datine, carii se lapădă de către*

Romîni şi de toată naţia", la fel sunt români care "*mai bucuroşi sînt a învăţa pe fiii săi a grăi în limbi străine, iară a maică-sa o zdrumică cum pot"* (Gergely de Csokotis, 1819, 71, apud. Iorga, 1933, 271).

Similar, Dumitru Popovici (*La litérature roumaine a L'Époque des lumières*), observă, în rândurile dedicate scriitorului maramureşean, că "dacă există o slăbiciune a compatrioţilor săi, pe care Gherghel de Ciocotiş o cunoaşte bine şi pe care o critică, aceasta este uşurinţa cu care aceştia şi-au abandonat limba lor maternă pentru a adopta alte limbi, străine. El admite totuşi folosirea într-o anumită măsură a latinei, italienei sau francezei: acestea sunt surorile românei, mai exact a «romanei vechi devenită latina din care au descins italiana, franceza şi spaniola». Dincolo de «bunele maniere», asupra lui Gherghel de Ciocotiş se întinde umbra lui Petru Maior. Acesta pare să-i fi insuflat respingerea împrumuturilor: pentru îmbogăţirea vocabularului limbii literare, trebuie recurs la elementele latine din diverse regiuni unde se vorbeşte româna, iar în situaţia în care nu se pot satisface toate necesităţile, ar trebui să se apeleze la latină, italiană, franceză şi spaniolă" (Popovici, 1945, 275). Este evidentă preocuparea iluministului ardelean, pe linie latinistă, de consolidare a unui corp lingvistic care să rămână conservat în matca romanităţii, aceasta reprezentând chezăşia originii nobile a românilor şi punct de plecare în negocierea unor drepturi politice. Majoritatea scrierilor primei generaţii a Şcolii Ardelene trebuie înţelese ca raportate la acest scop final. Una din marile îngrijorări a intelectualilor transilvăneni ai timpului era ca asaltul asupra propriei lor limbi, fie prin interzicerea acesteia în treburile publice, fie prin receptarea cunoştinţelor vremii pe filiere lingvistice străine, la care se mai adăuga infuzia de slavisme şi maghiarisme, să nu conducă în timp la compromiterea fondului lexical de origine latină a limbii române.

Cea mai recentă şi mai aplicată cercetare realizată până în prezent asupra cărţii *Omul de lume,* aparţine universitarului clujean Maria Aldea (2015) care realizează o excelentă prezentare şi descriere a "regulilor vorbirii" tălmăcite şi comentate de Vasile Gherghel de Ciocotiş, reguli care nu sunt nimic altceva decât norme de comunicare valabil a fi urmate, atunci ca şi acum, de către oricine îşi propune exigenţe rezonabile în materia discursului şi a conversaţiei.

Primele zece capitole ale lucrării scriitorului maramureşean, încadrate secţiunii întâi, tratează aspecte care ţin preponderent de regulile unei bune comunicări în societate, "cultura feţei şi a căutăturii" (atenţia ce trebuie acordată limbajului gestual şi mimicii), "omenia şi graţia", "despre complimente", ca elemente care cadrează şi însoţesc comunicarea, adică ceea ce numim astăzi aspectul relaţional al comunicării sau funcţia fatică a acesteia, "cultura linbei şi a graiului", sau regulile cărora trebuie să li se subordoneze atât limbajul scris cât şi cel oral; acesta este de altfel capitolul cel mai relevant al lucrării, care identifică principalele reguli generale ce trebuie însuşite şi aplicate în comunicare.

Secţiunea a doua, care conţine şase capitole, priveşte normele de comportament ce trebuie să însoţească momentele ritualice ale zilei sau împrejurări sociale particulare "«la gustare de diminetia», la prânz, în societate, în vizite, în interacţiunea cu superiorii, dar şi cu «partea femeiască»" (Aldea, 2015, 173).

Observaţiile şi recomandările asupra cărora insistă Gherghel de Ciocotiş sunt raportate frecvent la felul în care scriu, se comportă şi evoluează alte naţii dintre cele între care românilor ardeleni le-a fost dat să trăiască, apreciind cu onestitate meritele acestora, dar indicând totodată, cu accente critice deplin justificate, modul nedrept în care sunt trataţi românii şi limba lor de către cei care nu le agreează eforturile de ieşire din "*intunerecul nescientii*". Genul acesta de abordare este pe deplin înţeles şi explicat de Nicolae Iorga, atunci când, concluzionând cu privire la absenţa din rândul creaţiilor erudiţilor ardeleni ai vremii a unor opere literare superioare,

”niciun poet, niciun istoric, niciun povestitor, numai filologi și erudiți; nici o evanghelie a inimii în forma poesiei, ci dicționare, disertații, tratate științifice, cărți de școală (...), numai cultură și politică iar literatură - în sensul superior al cuvântului - de loc (...), tot pentru cap nimic pentru inimă” (Iorga, 1933, 274), observă că așa se întâmplă în cazul culturilor făcute în primul rând pentru *onoarea unui neam* și apoi pentru nevoile lui, culturile care sunt nevoite să fie mai mult un *steag de luptă* decât o temelie de viață.

Revenind la eforturile lui Vasile Gherghel de Ciocotiș menite a le oferi tinerilor români un cod de comportament și comunicare care să le asigure succesul în societate, de a argumenta nevoia presantă a cultivării limbii naționale ori a tranșa disputele legate de originea și denumirea legitimă a românilor, remarcăm câteva atribute ale stilului, raportabile naturii specifice a referinților, riguros și concentrat, concesiv și polemic, dar și aspru ori cu umor atunci când situația o permite sau o impune: ”*au nu e cunoscut, începând din Banat până la muntele Hemu, și de cel mai mic copil a nației noastre, de ce sămințe să fie? Când el pururе de la începutul sutei a doua a răscumpărării lumii până în zioa de astăzi nu altmintrelea fără numai romîn s-au numit? Zi-i lui «valah»! Nu va ști că bou au vacă vrei să-i spui”* (Gherghel de Ciocotiș, 1819, 74).

În cazul principalelor reguli ale vorbirii, descoperim pe lângă concizia și claritatea enunțării, perenitatea acestora, ele regăsindu-și locul în orice pragmatică actuală a comunicării: 1. ”**vorbeascâ omu acuratu gramaticesce**”; 2. ”**nuse intribuintiesè cu vorbe strâine, unde au alesale”; 3. ”quandu vorbesce quineva cu altu, lese tóte cuvintele quele ingômfate, indoite și greu la înțelesu**” (Gherghel de Ciocotiș, 1819, 70, 72, 88). Autorul prezintă în dreptul fiecărei reguli motivația și scopurile pentru care este importantă respectarea ei, după cum descrie elementele de context socio-cultural și național care impun performarea regulilor de către tinerii care doresc să se manifeste cu succes în societate. Prima regulă ne amintește că orice pedagogie a comunicării începe cu principiul corectei așezări sintactice a semnelor, indiferent de câmpul semiotic în care se comunică, vorbirii sau oralității revenindu-i, ca și limbajului scris, obligația subordonării regulilor de bază ale gramaticii. A doua și a treia regulă sunt emblematice pentru felul în care discursul trebuie conceput și îndreptat spre audiență, când resursele propriei limbi sunt arhisuficiente pentru a exprima conținturile vizate sau când claritatea și simplitatea mesajului este condiție a receptării. Evident că regula transmisă de iluministulul ardelean privitoare la nevoia de *a utiliza cuvintele propriei limbi, acolo unde acestea sunt apte să exprime înțelesurile ce trebuie comunicate*, este consecința preocupării pentru valorificarea potențialului de semnificare a limbii române, creșterea uzului acesteia și prevenirea invadării ei de lexicuri alogene sau termeni de împrumut circumstanțial, preocupare reprezentând la acea vreme o abordare vitală pentru obiectivul esențial al afirmării și menținerii identității prin performare lingvistică.

Această condiție a supraviețuirii oricărei limbi naționale este la fel de actuală și astăzi când globalizarea, superficialitatea actanților comunicării sau tendința infantilă a epatării sunt mijloacele introducerii tot mai agresive în vocabular a unor termeni induși artificial, fie de limbajul politic, fie de cel corporatist sau al rețelelor sociale. În sfârșit, ancorarea discursului de tip conversațional sau public în termeni inteligibili pentru participanții la o situație de comunicare este corelativă atributelor de claritate și rigoare care trebuie să însoțească orice comunicare.

Problema adaptării conversației sau discursului (structura și limbajul în care acestea sunt concepute), nu este o problemă atât de simplă pe cât pare, mai ales când comunicarea interpersonală este asimetrică sau audiența este eterogenă. Totuși, respectarea unor reguli

elementare, cum sunt evitarea expresiilor, citatelor în alte limbi decât cea a comunicării (ca semn al emfazei), neutilizarea termenilor polisemantici, de specialitate sau cu circulație restrânsă, reprezintă elemente care pot garanta un bun transfer al semnificațiilor dorite.

Cărturarul ardelean enunța aceste reguli, în limbajul epocii, firește, surprinzând ”tare comunicaționale” de care omul ca ființă care comunică nu a reușit nici astăzi să se debaraseze. Ba dimpotrivă, suficienți actori publici, în principal din categoria celor obsedați de publicitate și autoreferențialitate, formați în ”ideologia comunicațională” a formei fără fond, trăiesc cu impresia că împopoțonarea discursivă poate substitui conținutul ideatic.

Întoarcerea la simplitatea și claritatea vorbirii, la proprietatea termenilor și utilizarea lor corectă pentru exprimarea ideilor și sentimentelor, la normele de comportament discursiv și ritualic clasice, inspirate de corpul de învățături alimentate de doctrina creștină. Iată condițiile împlinirii ”omului de lume”, adică a omului ca ființă socială sau a omului care comunică, pe care le propune Vasile Gherghel de Ciocotiș tinerimii române acum două sute de ani. Acest ”Îndreptar” de comportament și comunicare este, după cum sintetizează Maria Aldea, ”un instrument ce poate fi înscris indiscutabil în seria manualelor a căror finalitate era, dincolo de cultivarea limbii, educarea individului pentru a ajunge la plinătatea ființării sale (Aldea, 2015, 177).

Sarcina sau datoria autorilor care au extras fragmente din această lucrare de referință a Școlii Ardelene pentru a face cunoscut un spirit și un luptător pentru limbă și neam, a instituțiilor care sub varii forme și denumiri gestionează patrimoniul cultural național, de a se ocupa de reeditarea volumului apărut la Viena în 1819, nu a fost încă îndeplinită. Salvarea de la neuitare a faptelor culturale a nobililor noștri înaintași trebuie să primească grija binemeritată.

BIBLIOGRAPHY

1. Aldea, M., ”«Regulile vorbirii», în tălmăcirea lui Vasilie Gergely de Csokotis”, în www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1672pdf, 2015.
2. Câmpean, V., ”Basilius Gergely de Ciocotiș, un cărturar din Andridul secolului XIX”, în Citadela, Satu Mare, an V, nr. 5-8, 2011.
3. Cioculescu, Ș., ”Un izvor literar necunoscut” în Itinerar critic, Editura Eminescu, București, 1973.
4. Gergely de Csokotis, V., ”Omul de lume”, Viena, 1819.
5. Hossu, V., ”Vasile Ghergheli de Ciocotiș - Arta de a trăi național”, în Elita Chioarului, Editura Napoca Star, 2011.
6. Mitu, S., ”Geneza identității naționale la românii ardeleni”, Editura Humanitas, București, 1997.
7. Iorga, N., ”Istoria literaturii românești”, Editura Fundației ”Regele Ferdinand”, București, 1933.
8. Popovici, D., ”La littérature roumaine a L´Époque des Lumières”, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania – Sibiu, 1945.
9. Neș, T., ”A doua carte despre oameni din Bihor”, Comitetul pentru cultură și educație socialistă al județului Bihor, 1979.